

АБАЙНИНГ ПЕДАГОГИК ҒОЯЛАРИДА ИБРАТЛИ ВА ҲИКМАТЛИ СЎЗЛАР ТАВСИФИ

Мадалиев Я.Х.

филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

*Мухтор Ауэзов номидаги Жанубий Қозоғистон тадқиқот университети
Чимкент, Қозоғистон*

Таянч сўзлар: буюк маданият, тарбия, илм, шоир, ватанпарвар.

Ключевые слова: великая культура, воспитание, наука, поэт, патриот.

Key words: great culture, education, science, poet, patriot.

Шоир Абайнинг буюк шахс, улуғ шоир эканлиги, унинг танланган асарлари жаҳон шеъриятининг энг сара асарлари билан бир савияда эканлиги билганлар учун равшан ҳақиқатдир. Кўп асрлик Абай шеърияти, юрт ғамхўрлигидан нолиган юзлаб тоғ югурувчилари, шоир ва шоирлари бор қозоқ адабиётида Абайнинг ўрни алоҳида.

Абайнинг педагогик меросининг асосий ғояларининг бири – одамларнинг, ўзаро муносабатлар, асосан ёшларни меҳнатга жалб қилиш. Буюк шоир, мутафаккир ва устоз Абай одамларнинг турмуш фаровонлиги, онги, маданияти, одамлар ўртасидаги ўзаро муносабатлари, бир-бирига меҳр-оқибатли ва соғлом фикрлилиги, миллий ўзига хослиги, урф-одатларининг раванқ топиши халқнинг турмуш даражасига боғлиқлигини донолик билан башорат қилган. Меҳнатни Абай бошқа да қозоқ маърифатпарлари каби – бойликнинг, мўлчиликнинг кези деб санади ва ёшларни меҳнатга чақирди. Унга 1886 йили ёзган шеърида:

Қартайдың, қайғы ойладың ұлғайды арман,

Шошимын кейінгі жас балалардан,

Терін сатпай, телміріп көзін сатып,

Теп-тегіс жұртты бәрі болды аларман – деб, ўз даврининг меҳнат қилмайдиган ишсиз бундай салбий хатти-харакатларини танқид қилди.

Абай саънат, таълим-тарбияга алоҳида еътибор берган буюк маърифат-парвар шоирдир. Ўқитувчи Абай меҳнатининг мазмунини очиб бера олган ва меҳнат тарбиясининг аҳамиятини кўтарган.

Абай илм-маърифат, меҳнат таълими бойликнинг энг муҳими, олийжонблиги еканлигини таъкидлаб, ёшларни илмни таслим бўлмасдан егаллашга даъват этади.

Абай ҳикматлари замирида меҳнат қилиб пул топиш ҳикматлари ётади. Абайнинг меҳнат ва меҳнатгина одамларни саънатга ўргатади, илм-маърифатга ўргатади, меҳнатгина асрлар давомида тиланчилик билан машғул бўлган халқни тарбиялайди, тафаккурини ўзгартиради, деган ҳикматлари бугун ҳам ўз кучини йўқотмаган.

Меҳнат тарбияси, ўқиш ва таълим олишнинг асоси деб тушунган Абай ёш авлоднинг барча тарбиясининг манбаси ва манбаини меҳнатдан излади. У меҳнат ва ижтимоий ишнинг яхлитлиги ва бирлигини, соғлом ақл ва одоб, тарбия, шахсият, гўзал дид, ибратли ҳаётнинг шахс шахси шаклланишини таъминлайдиганлигини исботлаб берди, унга шеър ва олтин битиклар бағишлади. Энг муҳими, у меҳнат ва ахлоқ онгини шакллантиради, одамларни, ёшларни эстетик руҳда тарбиялайди, уларни гўзалликга олиб боради, порлоқ келажакка чорлайди ва фаровонликка йўл очади деган фикрларини айтади. Шоир фикрича, меҳнат инсонни ҳар томонлама ривожланган, маърифатли давлатга кўтаради, тарбиялайди, етаклайди. Абай орзуси меҳнат, ахлоқ, ақл-заковат, соғлом ақл ва одобдан иборат бўлиб, у буюк маданият манбаи бўлиб қолган.

Рус тилини ўрганишни яхши кўрадиган, меҳнатсеварликни қадрлайдиган Абай билимли ёшлардан аниқ мақсад бўлишини, халқи учун меҳнаткаш фуқаро бўлишини талаб қилади.

«Еңбек етсең емерсең» деб ҳикматли сўзни олға қўяди. Илм йўли осон йўл эмас, жардан ўтган тик сўқмоқдир, деб огоҳлантириб, Абай илмни тинмай меҳнат қилган, қатта иштиёқ билан излаган кишигина эгаллаши мумкинлигини айтади. У шеърларида ёшлигида кўп ўқий олмагани, кўп нарсаларни ҳисобга олмасдан ўтказиб юборганидан афсусланади, ёшларни вақтни беҳуда ўтказмасликка чақиради. Унинг «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» шеърида, аввало, илм-фан ҳақида гапириб, унинг янги типдаги шоир бўлишига ёрдам беради.

Шижоатли шоирнинг буюк ғоясини бошлаган шеър «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» болса, 1886 йили «Интернатта оқып жүр», «Ғылым таппай мақтанба», «Жігіттер ойын арзан, күлкі қымбат» каби кўплаган шеърлари бор.

Абай қозоқ ёшларининг қунт билан ўқиб, илм чўққисига интилишини орзу қиларди. Ҳаётда тўғри йўл танлаш, ҳалол ва муносиб меҳнат қилиш муҳимлигини қайта-қайта таъкидлади. Халқ таълими мавзуси Абай асарларида мисли кўрилмаган, чинакам улкан ижтимоий мазмунга эга эди. Абайнинг халқ маърифати, билим тарқатиши, илғор рус маданияти ютуқларини ўзлаштирган ҳолда миллий маданиятни замонавий давр талаблари асосида бойитишга даъват этиши Ўрта Осиё халқлари учун катта аҳамиятга эга эди. ва кўплаб Шарқ халқлари. Абайнинг ажойиб шеърий анъанаси энди янги мазмун касб этди, уни ахлоқий жиҳатдан ривожлантиришга дунё ёзувчилари қизиқиши ортиб бормоқда.

Абай ўз шеърларида ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, халқчиллик, билим олиш, ҳунар ўрганиш, муҳаббат, дўстлик ва эзгулик ғояларини баралла илгари сурди, кенг тарғиб қилди. У прозада ҳам ижод қилиб, халқини маърифатга, маданиятга, инсонпарварликка ундовчи 45 та катта кичик ҳикоядан иборат “Насиҳатлар” — “Нақл сўзлар” деб аталган таълим-тарбиявий, фалсафий асар ёзган. Шунингдек, у рус адибларидан Пушкин, Лермонтов, Толстой, Салтиков Щедрин, Некрасов, Крылов кабиларнинг асарларини маҳорат билан таржима қилган.

Абай қозоқ адабий ҳаётида янги юксалиш даврини бошлаб берди. У шоир, дostonчи, ёзувчи, таржимон, бастакор, файласуф олим, маърифатчи сифатида ижод қилиб, қозоқ классик адабиётининг отаси, поэзиясининг асқар тоғи, улкан бастакори ва маърифатга бошловчиси даражасига чиқди.

Абай асарларида халқини, замондошларини адолатли жамиятнинг, бахтли турмушнинг асослари нимадалигини англаб етишга, содир бўлган нарса-ҳодисаларнинг туб моҳиятини тушуниб олишга чақирди. Одамларни тафаккур қилишга, миллат сифатида ўзини танишга йўналтирди. Эл тинч, осойишта ҳаёт кечирешини, илмлибилимли бўлишини, маданияти юксалишини орзу қилган улуғ шоир халқига теран ҳикматлар ва гўзал туйғулар билан тўлиб-тошган ажойиб шеърлар хазинасини мерос сифатида қолдирди.

Абай ёшларни меҳнатга ундашда кундалик оилавий тарбия, ота-оналарнинг масъулиятига алоҳида эътибор берган. Абай Қўнонбоев ёшларнинг жонкуяр устози эди. Унинг деярли барча асарлари ибратли, тарбиявий хусусиятга эга.

Устоз Абай фикрларида билимни китоблардан излаш, мустақил ўқиш, ўрганганларини эслаб қолиш муаммолари яққол намоён бўлади.

Умуман олганда, Абай педагог сифатида билим олиш йўлини белгилаб бермайди, унинг қандай ўқиш, олган билимларини ҳаётда қўллаш ва ҳаётга татбиқ этиш ҳақидаги фикрлари замонавий педагогика нуқтаи назаридан жуда асосли ва жиддийдир.

Ҳикматли сўзлар халқнинг келажак авлодларга қолдирган иродаси, ҳаёт йўлидаги етакчи йўлбошчидир.

Ибратли сўзлар – юрт онгининг катта фикр, теран фикр ҳақида айтилдиган хулосаси. Аччиқ-тоза, узоқ-яқин, яхши-ёмон ҳаётнинг турли жабҳалари ҳақида ўйлайдиган, баҳо берадиган нарсалардир.

Абай барча асарларида қарама-қаршилиқлар кучайиб бораётган жамият тузилишини тасвирлайди. Унинг асарларидаги долзарб мавзулардан бири – таълимга чақириш. Йўл-йўлакай тарбиячи қаламидан санъат-маърифатга оид кўплаб ибратли сўзлар туғилди.

Адабиётлар:

1. Өбиев Ж. Педагогика тарихы. Алматы: Дарын, 2006.
2. Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан / бас редактор Калив С. Алматы, 1992
3. Жарықбаев Т.Б., Калиев С.Д. Қазақ тәлім-тәрбиесі Алматы: Санат, 1995
4. Калиев С.К. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы, 1998.

РЕЗЮМЕ

Абай Қўнонбоевнинг таълим фаолияти ва педагогик ғоялари ҳақида билимларни шакллантириш.

РЕЗЮМЕ

Формирование знаний о просветительской деятельности и педагогических идеях Абая Кононбоева.

SUMMARY

The formation of knowledge about the educational activities and pedagogical ideas of Abai Kononboev.